

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Кафедра педагогіки і методики початкової освіти

Ірина Садова, Соломія Ілляш, Світлана Гірняк

**Інклюзивна освіта:
методичні рекомендації до практичних
занять та самостійної роботи**

**Дрогобич
2022**

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 24 лютого 2022 р.)

Рецензенти:

Тамара БОНДАР, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету;

Світлана ЛУЦІВ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Лілія СТАХІВ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Садова І., Ілляш С., Гірняк С.

С 14 **ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА : методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи.** Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 66 с.

Методичні рекомендації написано відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта» для фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта. У рекомендаціях висвітлено мету, завдання та структуру навчального предмету, загальні засади аудиторної і самостійної роботи студента у системі здобуття вищої освіти за відповідним напрямом та освітнім рівнем, зазначено ключові питання освоєння теорії і практики курсу, винесені на аудиторне та позааудиторне опрацювання. У рамках окресленого представлено теми лекцій та визначено відповідні їм освоювані напрями теорії інклюзивної освіти, висвітлено зміст і механізми практичної діяльності студентів. Подано перелік рекомендованих джерел інформації, якими студенти можуть скористатися під час самостійного опрацювання матеріалів цього курсу.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Мета і завдання навчального предмету «Інклюзивна освіта»..	6
2. Структура навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта».....	8
3. Методичні рекомендації до практичних занять.....	51
4. Методичні рекомендації до самостійної роботи.....	57
5. Система та критерії оцінювання результатів навчання.....	59
Рекомендовані джерела інформації.....	61

ПЕРЕДМОВА

Трансформації у сучасній системі вітчизняної освіти зумовлені певними суспільно-політичними, соціально-економічними, правовими та іншими аспектами, які відбувалися упродовж розвитку суспільства. Сьогодні в Україні, яка обрала курс на розбудову демократії, зусилля держави спрямовуються на гарантування прав, свобод і законних інтересів громадян у галузі освіти; забезпечення доступності освіти на всіх рівнях, у тому числі й для осіб з особливими освітніми потребами (ООП), надання їм корекційно-розвивальної та психолого-педагогічної допомоги під час навчання. Українська освітня політика ґрунтується на засадах пріоритету загальнолюдських цінностей, прав людини, реалізації права кожного на рівний доступ до освіти незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, увиразнення її гуманістичного характеру.

Науковий пошук у царині інклюзії, стратегічні ідеї та дослідження зарубіжних і вітчизняних учених стосовно навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, характеристика моделей їх соціально-педагогічного супроводу стали своєрідним теоретичним підґрунтям для системного аналізу й інтеграції різних зарубіжних моделей у практику вітчизняної школи.

Особливості інклюзивної освіти стали предметом фундаментальних досліджень учених з різних галузей науки. Сучасні дослідники виокремлюють структурні, змістові, організаційно-методичні компоненти, а також визначають стратегії її ефективного здійснення. Однак серед науковців і практиків немає єдиної думки щодо необхідності реалізації інклюзії у закладах освіти. У зв'язку з цим особливо вагомою як у психолого-педагогічному, навчально-розвитковому, так і в професійному аспектах постає дисципліна «Інклюзивна освіта».

У методичних рекомендаціях, відповідно до робочої програми навчальної дисципліни, обґрунтовано теоретичні, нормативно-правові та

організаційно-методичні засади впровадження інклюзивної освіти в Україні; охарактеризовано дітей з ООП; проаналізовано особливості їхнього розвитку, навчання й виховання; висвітлено специфіку організації інклюзивного навчання у ЗЗСО. У виданні використано таблиці, рисунки, які увиразнюють сприйняття навчального матеріалу. Посібник має прикладне спрямування: у ньому ідеться про організацію інклюзивного навчання у вітчизняному ЗЗСО, особливості діяльності, завдання й функції вчителя, асистента вчителя та інших фахівців в інклюзивному середовищі; подано рекомендації щодо адаптації й модифікації шкільного освітнього простору. Цінною складовою посібника є теоретичні відомості щодо вивчення кожної теми практичного заняття та завдання для самостійної роботи студентів, які сприятимуть контролю та оцінюванню якості знань.

На сторінках видання відображено кращий практичний досвід навчально-методичного забезпечення для підготовки фахівців з інклюзивної освіти (рекомендації студентам до практичних занять). Оскільки становлення комунікативної компетентності відбувається за умов взаємодії з іншими людьми, зазначене видання пропонує завдання, які передбачають не лише індивідуальну, а й спільну діяльність студентів, та орієнтує на розв'язання особистісних проблем, а не тільки предметних. Позаяк відбір змісту навчальних завдань спонукає до виконання індивідуальних освітніх завдань, їх варіативність сприяє становленню особистісної компетентності студента. З огляду на це у зазначеному посібнику розроблено завдання для самостійного пошуку, аналіз яких передбачає ознайомлення студентів з основними положеннями щодо організації педагогічного процесу в умовах інклюзивного навчання.

Загалом матеріал цього видання рекомендований насамперед студентам і викладачам ЗВО. Крім того, він буде корисним також для педагогів.

1. Мета і завдання навчального предмету «Інклюзивна освіта»

Важливим кроком у модернізації інклюзивної освіти стали «Загальна декларація прав людини» (1948); «Декларація про права людей з інвалідністю» (1975); «Саламанкська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами» (1994); «Конвенція про права осіб з інвалідністю» (2006). Правовою основою інклюзивного навчання в Україні є закони України «Про освіту» (2017); «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017); «Про повну загальну середню освіту» (2020); затверджені КМУ постанови «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2017, 2021), «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021); накази Міністерства освіти й науки України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (2018) тощо.

Мета курсу – розвиток професійних знань, умінь і компетентностей майбутніх учителів початкової школи завдяки посиленню фахової підготовки, спрямованої на формування здатності до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами [19].

Для досягнення мети освітнього предмету передбачено **розв'язання завдань**, для досягнення яких потрібно розвинути у майбутніх учителів **загальні та фахові компетентності**. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати**:

сутність інклюзивних процесів у системі вітчизняної освіти та за кордоном;

нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти;

теоретико-методологічні та нормативно-правові засади впровадження інклюзивної освіти в Україні;

принципи і стратегії універсального дизайну в сфері освіти;

принципи, форми та методи ефективної підтримки осіб з особливими освітніми потребами;

види адаптацій / модифікацій в освітньому процесі;

технології індивідуального та диференційованого навчання учнів початкових класів;

способи виявлення здібностей, інтересів, реальних навчальних можливостей учнів;

середовище як чинник розвитку особистості учнів;

психолого-педагогічні особливості різних категорій осіб з ООП;

вміти:

реалізовувати соціальну функцію освіти; приймати ідеологію і цінності інклюзії та на цій основі здійснювати професійну діяльність;

створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи для дітей з особливими освітніми потребами;

забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, залежно від їх потреб, можливостей, здібностей, інтересів;

використовувати інструменти забезпечення інклюзивного навчання в освітньому процесі початкової школи;

застосувати принципи і стратегії універсального дизайну в сфері освіти і розумного пристосування;

забезпечувати педагогічну підтримку осіб з особливими освітніми потребами;

здійснювати необхідні адаптації / модифікації в освітньому процесі відповідно до ООП учнів;

організувати процеси навчання, виховання і розвитку учнів початкових класів з урахуванням їхніх потреб, здібностей і реальних навчальних можливостей;

використовувати в роботі з учнями матеріали, пристрої та обладнання;

організувати освітній простір безпечно та з урахуванням особливостей, потреб і можливостей учнів початкових класів [19].

2. Структура навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта»

Тема 1. Теоретичні засади інклюзивної освіти

Питання, які розглядаються:

Інклюзивна освіта: сутність, завдання, принципи. Основні категорії та поняттєво-термінологічні визначення освітньої інклюзії. Визначення понять «інклюзія», «особа з особливими потребами», «інклюзивно-ресурсний центр», «команда психолого-педагогічного супроводу» тощо. Історичні детермінанти розвитку інклюзивної освіти: від сегрегації – до інклюзії. Моделі розвитку інклюзії: історико-педагогічний дискурс. Зарубіжний досвід освітньої інклюзії.

Теоретичні відомості

Концепція інклюзивної освіти є пріоритетом державної політики багатьох країн, адже її мета: забезпечити право на освіту для усіх дітей, особливо для тих, які відносяться до вразливих груп. Це насамперед діти з порушеннями психофізичного розвитку чи функціональними

порушеннями, діти представників національних меншин, діти з малозабезпечених сімей, одним словом: діти з особливими освітніми потребами, як зазначено у Законі України про освіту.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [22].

Відповідно до Закону про освіту: *особа з особливими освітніми потребами* – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [22].

Підкреслимо, що основні принципи інклюзивної освіти відображені в «Концепції Нової української школи». Це і особистісно-орієнтована модель освіти, що передбачає формування індивідуальної освітньої траєкторії для кожної дитини; і принцип педагогіки партнерства, що має на увазі, активну співпрацю з батьками дітей; також формулювання загальнолюдських цінностей, серед яких важливою є повага до багатоманітності.

Важливим у визначенні дітей з особливими освітніми потребами є питання додаткової підтримки. Вона повинна надаватися не лише безпосередньо таким дітям, але й вчителю, шкільному персоналу, а також батькам. Основні механізми надання додаткової підтримки передбачають:

- створення індивідуальної програми розвитку;
- формування мультидисциплінарної команди;
- роботу вчителя з асистентом вчителя;
- співпрацю з іншими фахівцями;
- партнерство з батьками.

Психолого-педагогічний супровід учня з ООП, відповідно до його індивідуальних потреб, у ЗЗСО здійснюють учасники *Команди психолого-педагогічного супроводу*. До складу учасників Команди належать: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи; вчитель початкових класів (класний керівник); учителі; асистент учителя; практичний психолог; соціальний педагог; учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП); вчитель-реабілітолог; батьки або законні представники дитини з ООП тощо) [15].

Допомогти школам організувати інклюзивний освітній процес покликані насамперед *інклюзивно-ресурсні центри*. Вони проводять комплексну оцінку дітей задля визначення їхніх додаткових потреб; надають методичну допомогу педагогічним працівникам закладів освіти та батькам. Відповідно до результатів міжнародних досліджень, одна з основних компетентностей вчителів, які працюють з дітьми порушеннями психофізичного розвитку чи функціональними порушеннями – це знання основ з спеціальної педагогіки. Тобто розуміння впливу тих чи тих порушень розвитку на інші сфери: соціально-емоційну, пізнавальну, мовленнєву, фізичний розвиток. Це розуміння дає можливість педагогам здійснювати необхідні зміни, як в організації фізичного середовища, так і у формуванні навчальних цілей, планування навчальних завдань, оцінювання навчальних досягнень учнів.

Історичні детермінанти розвитку інклюзивної освіти – від сегрегації – до інклюзії можна схарактеризувати так: за сегрегації діти з ООП відвідують окремі школи, де з ними займаються вузькоспеціалізовані фахівці; за інтеграції означені діти навчаються в освітніх закладах, але відокремлено у спеціальних класах, проте спілкуються зі здоровими ровесниками на перервах; за інклюзії всі діти здобувають знання спільно у класах ЗЗСО та задіяні у шкільних та

позашкільних заходах. В узагальненому вигляді описані різновиди освіти схематично представлено на рис. 1.

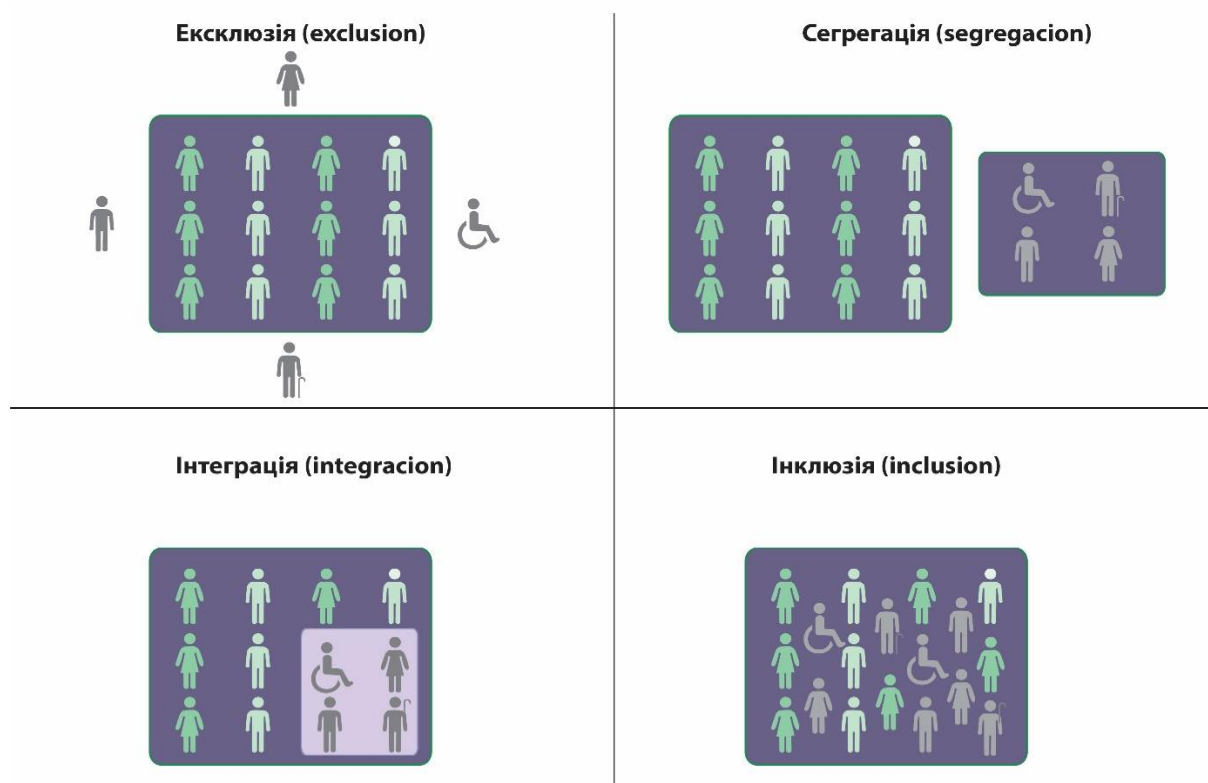

Рис. 1. Еволюція ставлення громадськості до осіб з інвалідністю

Науковцями виокремлено п'ять яскраво виражених характерних періодів сприйняття соціумом осіб із ООП:

Таблиця 1

Періоди сприйняття соціумом осіб із ООП

Сприйняття державою і соціумом осіб із ООП	Етап розвитку системи освіти осіб з ООП	Хронологічні межі
I Визнання права на життя	—	IX–VIII ст. до Р. X. – XII ст.
II Визнання права на піклування (спочатку	—	XII ст. – 70-80-ті рр. XVIII ст.

в притулках, а згодом – у перших спеціальних освітніх закладах)		
III Визнання необхідності навчання трьох категорій дітей: із порушеннями слуху, зору, інтелекту	3 види спеціальних шкіл	70–80-ті рр. XVIII ст. – початок XX ст.

В узагальненому вигляді опис моделей освітньої інклюзії представлено у таблиці 2 .

Таблиця 2

Моделі розвитку інклюзивної освіти

МЕДИЧНА МОДЕЛЬ	МОДЕЛЬ НОРМАЛІЗАЦІЇ	СОЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ
Дитина недосконала	Дитина з ООП – це людина, що розвивається, здатна освоювати різні види діяльності.	Кожна дитина – найвища цінність суспільства і приймається такою, якою вона є.
Діагноз. Порушення стає центром уваги. Пристосування до середовища і суспільства.	Суспільство має забезпечувати дитині умови життя, максимально наближені до нормальних (звідси і назва моделі).	У кожної дитини є позитивний потенціал і потреби, які визначаються самою дитиною та її оточенням.
Сегрегація і надання відповідних медичних послуг, терапія порушень.	Надання можливостей для навчання таких категорій осіб у звичайних освітніх закладах.	Доступність усіх послуг із використанням необхідних додаткових ресурсів.
Суспільство залишається незмінним.	Суспільство розвивається. Відмінності приймаються і схвалюються.	Суспільство має створити такі умови, за яких кожна людина цінна, незалежно від того,

		якою вона є і яких успіхів може досягти.
--	--	--

Сучасні дослідники виокремлюють *серед країн із найбільш досконалим законодавством у сфері інклюзивної освіти* Канаду, Кіпр, Данію, Італію, Ісландію, Індію, Мальту, Нідерланди, Норвегію, Іспанію, Швецію, Австралію, США й Великобританію. Кардинальні освітні зміни спостерігаються в менш розвинених країнах, таких як В'єтнам, Лаос, Марокко, Єгипет, Уганда. Динаміка освітніх реформ у них пояснюється ефективною реалізацією там програм ЮНЕСКО. Інклюзія в освіті Бельгії, Німеччині, Франції, Голландії, Фінляндії проявляється значно меншою мірою, оскільки у них переважає інтегрований підхід, коли учень навчається у спеціальній школі чи у спеціальному класі загальної школи, а зі здоровими дітьми спілкується тільки поза уроками.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [6], [7], [8], [9], [12], [13], [15], [22].

Тема 2. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти

Питання, які розглядаються

Міжнародні концептуальні та нормативно-правові документи: «Загальна декларація прав людини», «Декларація про права осіб з інвалідністю», «Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами», «Конвенція про права осіб з інвалідністю». Правове підґрунтя вітчизняної інклюзивної освіти: Конституція України; закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту»; постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку організації

інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр»; накази МОН України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання», «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» та ін.

Теоретичні відомості

Найбільш фундаментальним втіленням прав людини на міжнародному рівні є «Загальна Декларація прав людини» (1948), в якій проголошено право кожної особистості на освіту [22]. Не менш суттєвим гуманістичним освітнім досягненням стали положення «Конвенції про права дитини» (1989), яку наша держава ратифікувала 27 лютого 1991 р. Постановою Верховної Ради України.

Потужний імпульс розвитку інклюзії було надано у 1994 р. на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з ООП (7–10 червня 1994 р., Іспанія). Це був перший міжнародний форум, який наголосив на важливості проведення кардинальних реформ у цій галузі. «Саламанкську декларацію про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами» [22] прийняли уряди 92 країн і 25 міжнародних організацій.

Важливим кроком у модернізації освіти дітей з ООП було прийняття Генеральною асамблеєю ООН (13 грудня 2006 р.) Конвенції «Про права осіб з інвалідністю», що узаконує забезпечення і захист рівного й повного

здійснення цієї категорією осіб основоположних свобод та усіх прав людини.

У жовтні 2010 р. Міністерство освіти і науки України затвердило «Концепцію розвитку інклюзивного навчання» [22], яка передбачає здійснення інституційних змін та методичне і навчальне забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання.

15 серпня 2011 р. Кабінет Міністрів України постановою № 872 регламентував «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [12], в якому виражено основні умови й матеріальну базу для його впровадження.

У грудні 2016 р. урядом була оприлюднена Концепція «Нова українська школа», що ґрунтується на педагогіці партнерства (співпраця між учнем, учителем і батьками). У модернізованій вітчизняній школі кожен педагог має вміти працювати серед дітей з ООП.

12. 07. 2017 р. постановою КМУ затверджено «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», яким започатковано службу системної підтримки та супроводу дітей з ООП [13].

Створення класу з інклюзивною формою навчання у вітчизняних ЗЗСО регулює Постанова КМУ від 9 серпня 2017 р. № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [12].

Новаторський за своїм характером Закон України «Про освіту» був ухвалений 05. 09. 2017 р. [1]. Саме він уможливує впровадження інклюзії у систему вітчизняної освіти.

Важливим кроком у розвитку вітчизняної інклюзивної педагогіки став наказ № 414 МОН України 23. 04. 2018 р. «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку

осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти» [17].

08. 06. 2018 р. МОН України видало наказ № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти», який уводить до наукового обігу нове поняття – «індивідуальна навчальна програма» [14].

Новий Закон України «Про повну загальну середню освіту» було прийнято 16. 01. 2020 р. Відтепер діти з ООП мають можливість навчатися за індивідуальною освітньою траєкторією, яка уможливить гнучкий характер інклюзивного процесу.

15. 09. 2021 р. постановою КМУ затверджено новий Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти [14].

Отже, державна політика стосовно осіб з ООП, закріплена в нормативно-правових документах, увиразнює перед професійним педагогічним співтовариством завдання зміни звичних, що склалися за десятки років, уявлень про форми і зміст навчання цієї категорії дітей.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18].

Тема 3. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі

Питання, які розглядаються

Діти з порушеннями зору в інклюзивному середовищі. Діти з порушеннями слуху в інклюзивному середовищі. Діти з порушеннями мовлення в інклюзивному середовищі. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату в інклюзивному середовищі. Діти із затримкою

психічного розвитку в інклюзивному середовищі. Діти з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному середовищі. Діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ) в інклюзивному середовищі. Діти з розладами аутистичного спектра (РАС) в інклюзивному середовищі.

Теоретичні відомості

Плануючи навчальну діяльність, педагог має пам'ятати, що у *дітей із порушеннями зору* слабо розвинені: абстрактно-логічне мислення; рухова активність, просторове орієнтування; уяві важко створювати нові образи, а поведінці бракує гнучкості. Особливості аналітичної діяльності проявляються у сповільненості сприйняття. Це особливо чітко спостерігається, коли виокремлення певних ознак і впізнавання предметів обмежені в часі. Фрагментарність, повільність зорового сприйняття унеможлиблює таким дітям отримання достовірної інформації, ускладнює виконання предметно-практичних дій.

В освітньому процесі учні з порушеннями зору відчують труднощі у сприйнятті позначень і малюнків у підручниках і навчальних посібниках, ліній і клітинок у зошитах. Для них характерні труднощі в розрізненні конфігурації подібних за написанням цифр та букв, погане їх запам'ятовування. Порушення зору спричинює формування пасивної життєвої позиції, неналежної мотивації для досягнення результатів діяльності, заниженої самооцінки, рівня самостійності, некоммунікабельності, замкнутості. Для забезпечення розвитку пізнавальної діяльності з урахуванням індивідуальних можливостей учня з порушеннями зору необхідні організація освітнього процесу з опорою на збережені аналізатори; створення офтальмо-гігієнічного режиму (дозування зорового навантаження, дотримання певних санітарно-гігієнічних норм); розвиток сприйняття простору й орієнтування,

загальної та дрібної моторики; вироблення координації; використання спеціальних оптичних (лупи на рядок, лупи з підсвіткою, лупи «камінчики», кишенькові лупи, телескопи); електронних і неоптичних засобів навчання; пристосування для тактильного сприймання навчального матеріалу; застосування навчальних методів і прийомів з орієнтацією на «зону найближчого розвитку» дитини; освоєння багатьох соціальних та комунікативних навичок і контактів.

Учитель має бути добре обізнаним з індивідуальними психофізичними особливостями і можливостями такої дитини, із специфікою її порівнянь зі здоровими однолітками. Насамперед йому слід з'ясувати порушення функціонування зорової системи учня, вплив на них таких факторів як втома, освітлення, емоційне збудження або, навпаки, пригніченість. Робоче місце дитини з розладами зору має бути правильно й достатньо освітленим. Важливо зорову роботу частіше чергувати з іншими видами діяльності. Рекомендується включення до освітнього процесу динамічних пауз, використання зорової гімнастики, яка є своєрідним відпочинком для очей.

Дітям із порушеннями слуху також притаманні індивідуальні особливості, що спричиняють суттєві труднощі в освітньому процесі. Для них характерні зниження пізнавальної діяльності: нестійкість уваги; менший обсяг запам'ятовування і відтворення матеріалу; зниження рівня узагальнення й осмислення дійсності; лабільність емоційної сфери, збіднення власних емоційних проявів; порушення моторики, нестійкий стан вегетативної нервової системи; страх, залежність від близького дорослого, часом – завищена самооцінка й агресія; стомлюваність.

При інклюзивному навчанні дітей із порушеннями слуху слід враховувати їхні індивідуальні освітні потреби у таких важливих сферах, як: а) соціальна й емоційна; б) мотивація навчальної діяльності та стійких

пізнавальних інтересів; в) навички контролю й самоконтролю; г) перебування в комунікативному середовищі, що сприяє мовленнєвому спілкуванню; г) диференціація навчання на основі спеціальних методів і прийомів; д) навички навчання слухо-зорового сприйняття мовлення та їх використання у різних життєвих і комунікативних ситуаціях; е) вдосконалення словесної пам'яті і словесно-логічного мислення.

Для успішного навчання дитини з порушенням слуху в освітньому закладі необхідно, по-перше, створити безбар'єрне середовище; по-друге, забезпечити процес навчання супроводом відповідних фахівців (сурдопедагога, логопеда, психолога та ін.). І, нарешті, потрібно подбати про спеціальне обладнання для навчання таких дітей у ЗЗСО (звукоізолюваний кабінет для проведення корекційно-розвиткових занять, використання звукопідсилювальних пристроїв (FM-системи), слухомовних тренажерів, слухових апаратів, комп'ютерної техніки для індивідуальної і групової роботи, комп'ютерних технологій, а також наочних засобів навчання).

В учнів із розладами мовлення спостерігаються: знижений обсяг уваги; переважання механічного запам'ятовування над осмисленим; ускладнене розгорнуте зв'язне мовлення. З боку емоційно-вольової сфери також відстежують низку особливостей: негативне ставлення до мовленнєвого спілкування через усвідомлення своїх порушень, іноді афективні реакції на неможливість висловити власні думки, а також виражений негативізм (протидія проханням); дратівливість, агресивність, конфліктність, підвищена збудливість, замкнутість, образливість, плаксивість тощо. Нерідко зміна настрою супроводжується нав'язливими страхами, занепокоєнням, пригніченістю. Фахівці виокремлюють численні індивідуальні освітні потреби учнів із порушеннями мовлення: 1) логопедична корекція розладів мовлення; 2) розвиток мовно-

мовленнєвої компетентності й усіх аспектів мовлення; 3) засвоєння складних прийменниково-відмінкових конструкцій мовлення, його лексичних та граматичних навичок; 4) розвиток діалогічного й монологічного мовлення дітей задля збагачення знань і уявлень дітей про навколишню дійсність; 5) формування інтересу до мовленнєвого спілкування і необхідних навичок поведінки; 6) спеціальне навчання фонематичних процесів і звуковимовляння; 7) формування вербальних і невербальних комунікативних умінь; 8) розвиток навичок читання і письма, а відтак – пізнавальної активності та основних розумових операцій; 9) вироблення навичок просторового орієнтування, удосконалення рухового й сенсомоторного розвитку; 10) психолого-педагогічна підтримка в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, формуванні загальної готовності до праці, дотриманні режиму, що попереджає емоційні перевантаження.

Особам із порушеннями опорно-рухового апарату притаманні розлади координованої діяльності різних аналізаторів, що обмежує обсяг інформації; недостатність просторових і тимчасових уявлень рівня тактильного сприймання; обмежений запас знань і уявлень про навколишній світ; знижена працездатність, висока виснажливість. Унаслідок порушень руху ускладнюється перцептивна активність, яка, зі свого боку, призводить до затримки розвитку загального зорово-предметного сприйняття, спотворюючи цілісне уявлення про предмети й дії з ними. Дитина сприймає їх фрагментарно, не може співвіднести предмети з їх зображеннями, знайти важливі деталі на останніх. Розлади опорно-рухового апарату спричиняють затримку формування всіх аспектів мовлення: лексичного, граматичного та фонетико-фонематичного. Слабко усвідомлюється зв'язок між словом, предметом і найпростішою дією. Особливо складно засвоюються слова, що

позначають дію. Словниковий запас таких учнів демонструє порушене засвоєння багатьох мовленнєвих категорій. Затримка у розвитку словесно-логічного мислення проявляється у тому, що розумові операції формуються, так би мовити, із запізненням. Діти не можуть установити схожість, відмінності, причиново-наслідкові зв'язки, узагальнення.

При організації індивідуальної освітньої діяльності таких осіб фахівцям доцільно: 1) застосовувати різноманітні психолого-педагогічні та логопедичні прийоми корекції мовленнєвих порушень, навичок читання й письма, а також немовленнєвих засобів комунікації; 2) формувати у них практичні навички самостійної роботи.

Індивідуальний підхід, а також створення сприятливих умов навчання, що враховують типологічні та специфічні особливості дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, уможливають краще засвоєння ними загальношкільної програми. Вимоги до ефективного навчання означеної категорії дітей можна стисло описати так: 1) у кожне заняття бажано включати вправи на просторову орієнтацію; 2) слід уникати різких зовнішніх впливів; педагог має словесно позначати свої дії, тому що учням із порушеннями опорно-рухового апарату притаманна сенсорна надчутливість; 3) учителям необхідно розмовляти без різкого підвищення голосу, чітко, розбірливо; 4) оскільки такі діти проявляють підвищену вразливість, тривожність (наприклад, патологічні, раптові, мимовільні рухи у м'язах можуть посилюватися від гучного голосу), потрібно врахувати під час уроків стан їхньої емоційно-вольової сфери; 5) слід максимально пристосувати освітнє середовище до ООП таких дітей, що передбачає доступність освітніх і виховних заходів, а також універсальний дизайн (спеціально обладнані робочі місця, спеціальні санітарно-гігієнічні кімнати, пандуси, ліфти тощо), розширення освітнього

простору з можливістю виходу за межі освітньої організації з урахуванням психофізичних особливостей учнів.

Індивідуалізація освітнього процесу важлива також для *дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР)*. Ці учні характеризуються певними особливостями. Перелічимо основні з них: а) повільність і підвищена інертність усіх психічних процесів; б) відставання в розвитку просторового, тактильного, зорового і слухового сприйняття, що призводить до його фрагментарності та недостатньої диференційованості; в) знижена концентрація довільної уваги, яка полягає в ускладненому зосередженні на об'єкті діяльності; г) вираженість астенічних проявів, швидка стомлюваність, яка свідчить про наявність факторів церебрально-органічного або соматичного походження, що гальмують пізнавальну активність дитини.

Діти із ЗПР також мають специфічні індивідуальні освітні потреби, а саме: 1) розвиток пізнавальних процесів (порівняння, аналіз і синтез, узагальнення, виокремлення істотних ознак та закономірностей) і компонентів навчальної діяльності (планування, контроль, оцінка); 2) проведення значної кількості тренувальних вправ під час засвоєння нового матеріалу; 3) опора на наочний матеріал при вивченні узагальнених і абстрактних понять; 4) формування мотивації до навчання і пізнавальних інтересів; 5) додаткові пояснення і показ способів та прийомів роботи; 6) розвиток цілеспрямованої діяльності, навичок її програмування й контролю; 7) становлення особистісно-емоційної сфери (вироблення самостійності, довільної поведінки, відповідальності за власні вчинки); 8) спеціальна організація просторово-часового середовища; 9) формування навичок максимального розширення соціальних контактів; 10) вироблення здатності до мовленнєвого спілкування, оволодіння навичками такого спілкування з іншими людьми,

використання засобів конструктивної комунікації; 11) здійснення психокорекції поведінки та емоційно-особистісної сфери дитини; 12) використання здоров'язбережувальних технологій (вправи на розвиток артикуляції дрібної моторики з використанням психогімнастики, релаксації; ігри для попередження втоми).

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку констатують стійкі розлади пізнавальної діяльності, які виникають унаслідок органічного ураження центральної нервової системи (кори головного мозку). У них порушений розвиток складних пізнавальних процесів, особливо мислення (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування тощо), уяви, пам'яті; має місце гальмування розвитку моторики, емоційно-вольової сфери й загалом усієї особистості.

Для задоволення індивідуальних освітніх потреб дітей з інтелектуальними порушеннями необхідно: а) створити психологічну підтримку, налагодити позитивний емоційний контакт між учителем та учнями; б) коригувати розлади психічних процесів, мовлення, моторики; в) забезпечити доступний навчальний матеріал, адаптований з урахуванням можливостей дітей зазначеної категорії; г) надавати їм систематичну допомогу у цілеспрямованому засвоєнні прийомів навчальної діяльності; г) застосовувати переважно наочні навчальні методи; д) дозувати навчальне навантаження з урахуванням відповідних темпів і працездатності, контролювати зміну видів діяльності; е) організувати й реалізувати заняття корекційно-розвиткового спрямування; є) навчити їх застосовувати сформовані знання, уміння й навички в нових життєвих ситуаціях; ж) сприяти соціальній адаптації таких дітей, прищеплюючи їм навички самообслуговування, особистої гігієни тощо.

У дітей, які мають синдром дефіциту уваги й гіперактивності (СДУГ) визначають функціональну незрілість мозкових структур, яка переважає над явищами їх ушкодженості. Для таких осіб характерні надмірна рухова активність (порушення координації рухів, недостатня сформованість дрібної моторики, слабка зорово-просторова координація); висока збудливість у поєднанні з вираженою екстравертністю, підозрілістю, впертістю й педантичністю, вимогливістю до оточення, порушення уваги (знижений рівень вибірковості, нестійке утримання, непосидючість тощо), нездатність дотримуватися інструкції або завершувати розпочату справу. У поведінці такі діти схильні до жорстокості, імпульсивності (на уроці викрикують відповідь, не дочекавшись кінця запитання, без дозволу встають із місця, перебивають інших, утручаються в розмову або роботу дітей чи дорослих тощо), емоційної нестійкості, нестійких інтересів та уподобань. Їхні почуття, досягнувши великої інтенсивності, швидко згасають. Діти із СДУГ мають підвищену сугестивність, схильні до фантазування.

Індивідуальні освітні потреби дітей з СДУГ передбачають: 1) чітку організацію дня і зовнішнього середовища (потрібен певний розпорядок, прості та зрозумілі правила, що увиразнюють учням обсяг і час роботи, забезпечують її позитивну атмосферу); 2) дотримання у відносинах т. зв. «позитивної моделі», правильне реагування на погану поведінку (діти чутливі до найменшої похвали, болісно реагують на критику, тому потрібно підкреслювати навіть незначні успіхи); 3) використання тактильних контактів (коли дитина починає відволікатися, можна покласти руку їй на плече: дотик сигналізуватиме, що треба «увімкнути» увагу); 4) виконання спочатку легких завдань (наприклад, повторення вже пройденого матеріалу); 5) усунення (або обмеження участі) від заходів,

пов'язаних зі скупченням великої кількості людей; 6) обмеження т. зв. чинників, що відволікають; 7) регулярні перерви на відпочинок.

До особливої групи дітей з ООП залічують осіб із розладами аутистичного спектру (РАС), що належать до первазивних порушень. Організація освітнього середовища для них передбачає врахування низки взаємопов'язаних чинників, які визначаються індивідуальними особливостями учнів із РАС: особливим способом сприйняття, вузькістю уявлень про навколишній світ; порушенням розуміння мовлення та поведінки інших; сенсорною гіпер- або гіпочутливістю; труднощами в навчальній діяльності; невмінням активно переробляти інформацію; порушеннями уяви; низькою концентрацією уваги, швидкою виснажливістю; гіперактивністю або відмовою від активності; затримкою розвитку мовлення, передовсім його комунікативної функції; труднощами при використанні комунікативних сигналів (міміки, жестів, стандартних фраз); відсутністю усвідомлення необхідності в соціальній комунікації (привітатися, попросити про допомогу тощо); порушеннями у сфері соціальної взаємодії; зниженням здатності до встановлення емоційного контакту; розладами активності у взаєминах із середовищем; труднощами розуміння призначення різних приміщень (школи, житла тощо), недоліками символізації; проблемами з орієнтацією в часі (тривалість години, перебіг дня тощо); агресією до навколишніх та самоагресією; недостатнім рівнем розуміння послідовності подій, причиново-наслідкових зв'язків; несформованим поняттям «чужа власність»; специфічним реагуванням на сенсорні стимули; недостатністю орієнтації в просторі; порушеннями поведінки, недотриманням вимог, правил, настанов.

Для забезпечення ефективності інклюзивного навчання дітей із РАС у ЗЗСО необхідно задовольнити певні організаційно-педагогічні умови, а

саме: а) створення психологічно комфортної атмосфери у класі (прийняття, успіху); б) поетапна організація навчання, що забезпечує диференційоване поступове розширення освітнього й соціокультурного середовищ; в) розробка програми відповідно до потреб і можливостей дитини; г) засвоєння різних понять про навколишній світ, розширення світогляду; г) організація для таких осіб предметно-практичної діяльності, яка сприяла б розвитку вербальних і невербальних комунікативних умінь; д) вироблення у них позитивної навчальної мотивації, розвиток їхніх пізнавальних інтересів; е) спеціальне відпрацювання форм адекватної навчальної поведінки учня, навичок його спілкування і взаємодії з учителем; є) обов'язковий розширений моніторинг динаміки розвитку учнів з РАС, на основі якого оцінюється навчання; ж) організація консультативної психолого-педагогічної роботи з батьками.

Рекомендовані джерела:

[20], [21], [22], [24], [28].

Тема 4. Організаційно-методичні засади інклюзивної освіти у початковій школі

Питання, які розглядаються

Організація освітнього простору з урахуванням особливостей, потреб і можливостей учнів початкової школи. Компоненти освітнього середовища. Принципи і стратегії універсального дизайну в сфері освіти і розумного пристосування для забезпечення доступності (фізичної, інформаційної тощо) здобуття освіти. Інструменти забезпечення інклюзивного навчання.

Теоретичні відомості

Дефініція «освітній простір» є близькою до поняття «освітнє середовище», однак вони дещо різняться: а) «освітній простір» можна розглядати як результат педагогічного «освоєння» середовища, як освітнє середовище стосовно активного суб'єкта (індивіда або їх групи); натомість б) «освітнє середовище» – це даність, результат конструктивної діяльності людини. Також «освітній простір» характеризує динамічність, систему соціальних зв'язків освітнього закладу, а «освітнє середовище» – статичність.

Інклюзивний освітній простір охоплює розробку відповідного методичного і технічного забезпечення, індивідуальних модифікаційних освітніх програм, спрямованих на:

– реалізацію індивідуальної навчальної методики (використання на уроках завдань із метою розвитку певних функцій: звукового аналізу й синтезу, фонетичного сприйняття, лексико-граматичних категорій, зв'язного мовлення, зорово-моторної координації; всіх способів сприйняття інформації: візуальних, аудіювальних, кінестетичних із підключенням тактильних відчуттів тощо);

– зміну способів традиційного подання інформації, що передбачають зміни в організації уроку (скажімо, замість письмових завдань – ліплення, малювання тощо), у формі виконання завдань, їх оцінюванні, у характері навчальних завдань (скорочені на засвоєння найбільш функціональних правил, навичок або ключових понять), у вимогах до рівня знань дитини з ООП;

– максимально зрозуміле учням пояснення завдання з боку педагога, особливу методику подання навчальних завдань, повторення дітям інструкцій до виконання завдань, акцентування на їх змісті, чіткі, часто

повторювані вказівки (з виокремленням етапів виконання) – як у письмовій формі, так і в усній, демонстрація вже виконаного завдання.

Загалом інклюзивний освітній простір школи охоплює сукупність певних компонентів: 1) навчально-виховного (когнітивно-креативного – система знань, умінь і навичок учнів, обумовлена креативністю професійного мислення педагогів); 2) комунікативно-рефлексивного (комунікативних навичок, що забезпечують необхідну взаємодію в урочний і позаурочний час у системі «вчитель – учень» та «учень – учень»); 3) культурно-поведінкового (вербальні й невербальні навички етнокультурної толерантності суб'єктів освітнього процесу: учнів, педагогів) і 4) здоров'язбережувального (емоційно-психологічний клімат у школі загалом та в кожному класі зокрема), що забезпечують реалізацію адаптивної функції школи.

Існує *три компоненти якісного інклюзивного середовища*:

- просторово-предметний (сучасні матеріальні засоби, що відповідають освітнім потребам дітей; безбар'єрність та архітектурна доступність приміщення школи та прилеглої території);
- змістовно-методичний (орієнтація навчальних програм на потреби дитини з ООП; використання її позитивних аспектів; сенсорний стиль навчання; диференціація навчання, коли вчитель не змінює власне програму, а лише навчальний матеріал, способи й методи його засвоєння та кінцеві результати);
- комунікативно-організаційний (тісна взаємодія Команди супроводу й організація комунікації між її учасниками; визначення їх ролей та сфер діяльності) [29].

Створення навчального середовища для дітей з особливими освітніми потребами – це гнучка система, вона індивідуальна і передбачає не лише пристосування оточуючого середовища, але й підвищення рівня

компетенції вчителів, а також налагодження продуктивної взаємодії між усіма учасниками інклюзивного процесу. Педагогам треба створити таке середовище, яке зможе позитивно впливати на фізичний, психічний, духовний розвиток дитини [28].

Згідно з Законом України «Про освіту» створення освітнього середовища і надання якісних освітніх послуг передбачають забезпечення *універсального дизайну та розумного пристосування* [1].

Універсальний дизайн та розумне пристосування у сфері освіти – це дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їхню максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну [1].

Створення доступного освітнього середовища – це командна робота колективу навчального закладу, дітей та батьків. Щоб створити доступне освітнє середовище потрібно усунути існуючі бар'єри, які заважають дитині особливими освітніми потребами та керуватися *інструментами забезпечення інклюзивного навчання*.

Перший етап: визначення різноманітності та відмінності в створенні позитивного середовища. Щоб будувати школу для всіх і кожного та зламати стереотипи у класі має панувати позитивна атмосфера, колектив повинен розуміти, що таке інклюзивне навчання та зі спільними зусиллями впроваджувати інновації. До участі також слід залучати батьків та учнів; правильна шкільна політика та позитивне середовище у школі допоможуть працювати вчителям ефективніше, а учні будуть краще сприймати навчальний матеріал.

Другий етап: архітектурна та фізична доступність закладу. Архітектурну доступність регламентують державні будівельні норми, які є обов'язковими для виконання. Доступність навчального закладу, важлива для всіх: для дітей, вчителів, батьків і всієї громади. Більш детальну

інформацію про аудити доступності можна знайти за посиланням @netbaryerov.org.ua

Починати аудит потрібно з місць для паркування шкільного автобусу та приватного транспорту, а також прилеглої території. Все це має відповідний стандарт – розмір, висоту. Далі слід звернути увагу на двері, пандус, сходи з маркуванням, потім оцінити чи доступні вестибюль та гардероб, чи є евакуаційний вихід, чи класні кімнати просторі, а доріжки та килими не заважають переміщенню дітей з фізичними порушеннями, чи вбиральні, спортивний зал та їдальня адаптовані для всіх дітей?

Розумне пристосування – це запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту [1].

Третій етап: інформаційна доступність. Вона стосується всіх аспектів забезпечення та організації навчального процесу. Наприклад: якщо у начальному закладі є сайт, він повинен відповідати веб-стандартам – бути зручним для читання, обов'язково містити інформацію про фізичну доступність закладу, шкільний автобус і графік його руху. Розміщені на сайті методичні матеріали для вчителів і батьків, інформація для учнів мають бути зрозумілими, та поданими в доступному форматі. Інформація на шкільних стендах подається збільшеним шрифтом. Також у школі можна використовувати піктограми, які будуть зрозумілими для всіх дітей і допоможуть сприймати інформацію дітям з психічними та інтелектуальними порушеннями. Питання доступності має враховувати адміністрація шкіл при закупівлі програмного та шкільного забезпечення.

Четвертий крок: доступність навчальних програм. Вона стосується процесу викладання, організації роботи в класі, розробки індивідуального

плану. Викладання має бути гнучким, неупередженим та доступним із великою кількістю альтернатив.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [9], [20], [22], [28], [29].

Тема 5. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Питання, які розглядаються

Склад учасників та завдання команди психолого-педагогічного супроводу. Основні функції адміністрації закладу освіти у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції практичного психолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції соціального педагога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції вчителя дефектолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції вчителя початкових класів у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції асистента учителя у супроводі дитини з особливими освітніми потребами. Основні функції батьків у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

Теоретичні відомості

Психолого-педагогічний супровід учня з ООП, відповідно до його індивідуальних потреб, у ЗЗСО здійснюють учасники Команди супроводу. Її створення і діяльність регулює наказ Міністерства освіти і науки України від 08. 06. 2018 № 609 «Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми проблемами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти».

У цьому документі зазначено, що до складу учасників Команди супроводу належать:

– *постійні учасники* (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи; вчитель початкових класів (класний керівник); учителі; асистент учителя; практичний психолог; соціальний педагог; учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП); вчитель-реабілітолог; батьки або законні представники дитини з ООП тощо);

– *залучені фахівці* (медичний працівник закладу освіти; лікар; асистент дитини; спеціалісти системи соціального захисту населення; служба у справах дітей тощо) [15].

Таблиця 3

Основні функції адміністрації закладу освіти у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Адміністрація закладу освіти:	
1.	Формування складу Команди супроводу.
2.	Призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР.
3.	Організація роботи Команди супроводу.
4.	Контроль за виконанням висновку ІРЦ.
5.	Залучення фахівців (у т. ч. фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП.
6.	Контроль за виконанням учасниками Команди супроводу своїх функцій.
7.	Розроблення спільно з іншими учасниками Команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП.
8.	Залучення батьків дитини з ООП до розроблення й погодження ІПР.
9.	Оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР.
10.	Моніторинг виконання ІПР.

Основні функції практичного психолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Практичний психолог:	
1.	Вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП.
2.	Психологічний супровід дитини з ООП.
3.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ППР.
4.	Надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП.
5.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП.
6.	Просвітницька робота щодо формування психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Основні функції соціального педагога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Соціальний педагог:	
1.	Соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків.
2.	Виявлення соціальних проблем, які потребують негайного розв'язання, при потребі – направлення до відповідних фахівців із метою надання конкретної допомоги.
3.	Вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП.
4.	Соціалізація дитини з ООП, адаптація її в новому колективі.
5.	Інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти; залучення дитини до участі у відповідних гуртках і секціях з урахуванням її можливостей.
6.	Надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків; формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі; подолання особистісних та міжособистісних конфліктів.
7.	Захист прав дитини з ООП за відповідним дорученням – представлення її інтересів у відповідних органах та службах.

Основні функції вчителя дефектолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Вчителі-дефектологи (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог), учитель-реабілітолог:	
1.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП, згідно з ППР.
2.	Моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини, згідно з ППР.
3.	Надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей упродовж навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ППР, та застосування певних адаптацій (модифікацій).
4.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП.

Основні функції вчителя початкових класів у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Вчитель початкових класів (класний керівник), учителі-предметники:	
1.	Забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ППР.
2.	Підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її позитивні аспекти й потреби; результати виконання дитиною навчальної програми.
3.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП.
4.	Розробка індивідуальної навчальної програми в закладі загальної середньої освіти.
5.	Визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ППР.
6.	Створення належного мікроклімату у шкільному колективі.
7.	Надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП.

Основні функції асистента учителя у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Асистент учителя:	
1.	Спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб.
2.	Участь в організації освітнього процесу дитини з ООП.
3.	Участь у розробці ІПР.
4.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми.
5.	Адаптація освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.
6.	Оцінка спільно з учителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР.
7.	Підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб.
8.	Надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП.

Основні функції батьків у супроводі дитини з особливими освітніми потребами

Батьки дитини з ООП:	
1.	Доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань).
2.	Задіяність у роботі Команди супроводу, в т. ч. залучення до складання ІПР.
3.	Створення належних якісних умов для навчання, виховання й розвитку дитини.

Команда фахівців піклується про позитивний мікроклімат у класі та школі, здійснює аналіз усіх чинників, які впливають на відчуття комфорту дитини, це, передовсім, аналіз безпеки в середовищі, відносини між усіма учасниками шкільного оточення. При командній роботі приймається більш обґрунтовані та якісні рішення, а результати роботи кращі ніж у

випадку індивідуальної роботи окремого фахівця. Важливими характеристиками ефективної команди є: 1) спільне бачення проблеми та шляхів їх вирішення; 2) відданість ідеї спільної роботи; 3) взаємозалежність – визначення спільних цілей, розуміння та цінування внеску кожного із членів команди. Співпраця потребує бажання та готовності приймати нові виклики та брати відповідальність, а також вчасно робити відповідний внесок у освітній процес. Успішне створення команд базується на взаємній повазі, довірі, колективному плануванню та спільній філософії.

Рекомендовані джерела:

[15], [20], [21], [22], [24], [25], [27], [28].

Тема 6. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Питання, які розглядаються

Створення індивідуальної програми розвитку для учнів початкової школи з особливими освітніми потребами. Вимоги до індивідуальної програми розвитку. Алгоритм упровадження ІПР в умовах ЗЗСО. Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма, їх складові. Види адаптацій / модифікацій в освітньому процесі, зумовлені особливими освітніми потребами учнів. Моніторинг реалізації ІПР.

Теоретичні відомості

Згідно з Постановою КМУ № 588 від 09.08.2017 р. «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [12] на кожного учня з особливими освітніми потребами складають індивідуальну програму розвитку. Вона забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає конкретні навчальні стратегії, підходи відповідно до індивідуальних особливостей навчально-

пізнавальної діяльності дитини. У додатку до вищезгаданого документу додається типова форма індивідуальної програми розвитку для заповнення психолого-педагогічною командою супроводу.

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ

1. Період виконання _____
2. Загальні відомості про учня:
3. Відомості про особливості розвитку учня (особливі освітні потреби, стан здоров'я, фізичний і мовленнєвий розвиток, когнітивну, емоційно-вольову сферу, навчальну діяльність)
4. Наявний рівень знань і вмінь учня
5. Додаткові освітні та соціальні потреби учня (додаткова підтримка асистента вчителя, супровід соціальним працівником, робота з вчителем-дефектологом, вчителем-логопедом тощо)
6. Психолого-педагогічна допомога, що надається під час проведення у позаурочний час корекційно-розвиткових занять
7. Характеристика учня
8. Навчальні предмети (у разі, коли потенційні можливості учня не дають змоги засвоїти навчальну програму, що призводить до необхідності розроблення адаптованої або модифікованої програми)
9. Адаптація (необхідне підкреслити)
Пристосування середовища: доступність, інтенсивність освітлення, зменшення рівня шуму в класі, приміщення для усамітнення, інше _____
Психолого-педагогічна адаптація: збільшення часу на виконання завдань, чергування видів діяльності, виконання завдань за зразком, вид та частота релаксації, використання засобів концентрації уваги, інше _____
Адаптація навчального матеріалу: адаптація навчальних посібників, наочних матеріалів, картки-підказки, використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, інше _____

- 10. Індивідуальний навчальний план
Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляються відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня.
Індивідуальний навчальний план визначає перелік предметів та кількість годин для їх вивчення.
- 11. Джерела інформації в процесі розроблення індивідуальної програми розвитку:
 висновок психолого-медико-педагогічної консультації
 попередня індивідуальна програма розвитку
 батьки/опікуни
 учень
 інші _____
- 12. Члени групи з розроблення індивідуальної програми розвитку
- 13. Узгодження індивідуальної програми розвитку з:
- 14. План консультування батьків/законних представників у процесі розроблення/виконання індивідуальної програми розвитку
- 15. Моніторинг стану розвитку учня та його навчальних досягнень

(Порядок доповнено додатком згідно з Постановою КМУ № 588 від 09.08.2017)

Рис. 2. Типова форма індивідуальної програми розвитку

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) – це документ, в якому відображають процес забезпечення права на якісну освіту осіб з особливими освітніми потребами. Реалізація процесу відбувається шляхом визначення програм та додаткових послуг, які мають бути надані для задоволення освітніх потреб.

ІПР створюються для:

1. Визначення ефективних стратегій навчання та заходів організації освітнього процесу для учня з ООП.

2. Для інформування вчителя, інших осіб, які працюють з учнем та батьків про конкретні цілі в навчанні та як вони будуть досягнуті.

ІПР дає змогу школі планувати процес надання додаткових освітніх послуг, контролювати ефективність навчання, співпрацювати з родиною учня та мотивувати дитину стати більш зацікавленою у власному навчанні.

Термін реалізації ІПР становить 1 рік, тобто програма складається на початку навчального року та може коригуватися протягом року. Зазвичай програму переглядають двічі: всередині та наприкінці навчального року. Але слід враховувати її динамічність та планувати можливості для систематичного внесення необхідних змін: вкінці кожного місяця вчитель оцінює динаміку досягнення цілей учнем та вирішує, чи необхідно скоригувати програму. Причини для цього можуть бути різні – від труднощів засвоєння навчального матеріалу або появи проблем з поведінкою – до досягнення визначених цілей або на прохання батьків.

ІПР містить *15 пунктів*. Загальні відомості про учня відображаються у пунктах 2 і 3. У 2 пункті зазначають особисту інформацію: ПІБ, дату народження, назву закладу освіти та рік навчання. 3 пункт може містити інформацію щодо особливостей розвитку дитини, її отримують із висновку ІРЦ та висновків фахівців (психолога, логопеда, спеціаліста з

порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату), інформацію про стан здоров'я, фізичний стан, та специфічні медичні аспекти (прийом препаратів, дієти, алергічні реакції, особлива група з фізкультури). Ця інформація може бути зазначена у висновку ІРЦ, медичній довідці учня, інформацію про ООП (вона міститься у висновку ІРЦ).

Актуальний рівень розвитку учня зазначається у 4 та 7 пунктах програми. 4 пункт ІПР містить інформацію на наявний рівень знань та вмінь учня, можливості, мотивацію до навчання, сильні сторони особистості та особливі потреби. 7 пункт – це психолого-педагогічна характеристика учня на момент вступу до школи та на початок кожного навчального року в подальшому. Щоб отримати інформацію про рівень розвитку учня та його навички на момент вступу до школи кожен фахівець, вчитель та асистент вчителя проводять оцінювання знань, умінь та навичок учня та рівень його розвитку.

Інформацію для розділу додаткові освітні та соціальні послуги пункти 5 і 6 зазначено у висновку фахівців ІРЦ. Наприклад корекційно-розвивальні заняття із зазначенням кількості годин на тиждень або супровід дитини асистентом. У 6 пункті обов'язково вказується ім'я спеціаліста, час, в якому кабінеті проводять роботу з учнем з ООП.

Індивідуальна навчальна програма та індивідуальний навчальний план прописується у 8, 9 та 10 пунктах форм індивідуальної програми розвитку.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмету [12]. Індивідуальні навчальні плани складають відповідно до робочого навчального плану загальноосвітнього навчального закладу. Для учнів з ООП згідно з особливостями їхнього інтелектуального розвитку може розробляти індивідуальний навчальний

план та індивідуальний розклад уроків. При складанні розкладу уроків для учня з ООП необхідно враховувати особливості його навчально-пізнавальної діяльності, динаміку розумової працездатності протягом дня і тижня. Наприклад зранку на першому уроці у дитини спостерігається низька працездатність та погане засвоєння навчального матеріалу. У такому випадку доречно проводити з учнем індивідуальні заняття замість відвідування складних уроків математики або української мови. Оскільки учень може на різному рівні засвоювати академічні дисципліни, у 8 пункті індивідуальної програми розвитку вказується вибір програми за кожним навчальним предметом окремо.

Розрізняють адаптовану та модифіковану навчальні програми. Для того, щоб з'ясувати, яка саме програма потрібна учневі з ООП, потрібно чітко розрізняти адаптації та модифікації, а також обирати їх відповідно до потреб учня.

Модифікації змінюють зміст або понятійну складність навчального завдання, тобто змінюють характер навчання. *Адаптація* змінює характер подання навчального матеріалу, але не змінює його зміст або концептуальну складність навчального завдання [12].

Джерела інформації упродовж розроблення ІПР відображаються в її 11 пункті, де наведено найважливіші з них: результати оцінок і рекомендації ІРЦ; особиста справа учня і попередня ІПР; поточні роботи учня; результати спостережень за ним. У 12–13 пунктах ІПР зазначають прізвище, ім'я, по батькові та найменування посад усіх членів групи з розроблення ІПР.

14 пункт ІПР вказує на відповідальних осіб за консультування батьків під час розроблення й виконання програми.

15 пункт – моніторинг досягнення цілей які не стосуються академічних дисциплін, відбувається шляхом спостереження у період визначення в індивідуальній програмі розвитку [12].

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [4], [6], [7], [20], [21], [22], [23], [25], [26].

Тема 7. Технології інклюзивного навчання у початковій школі

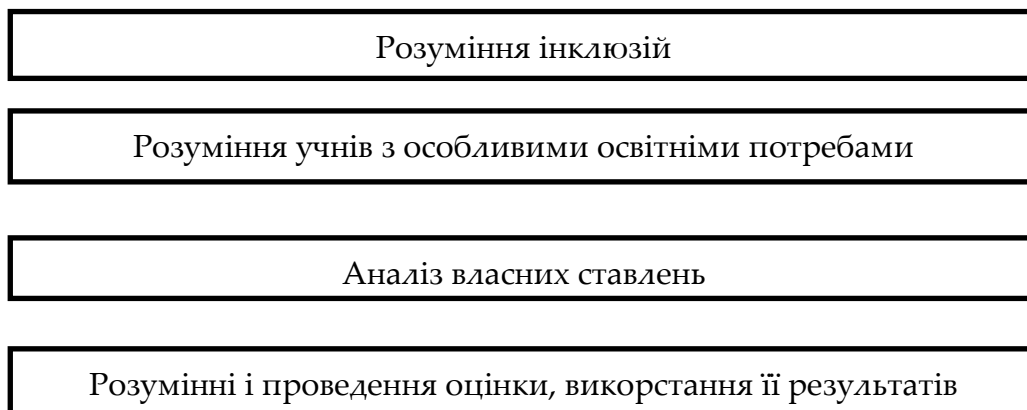
Питання, які розглядаються

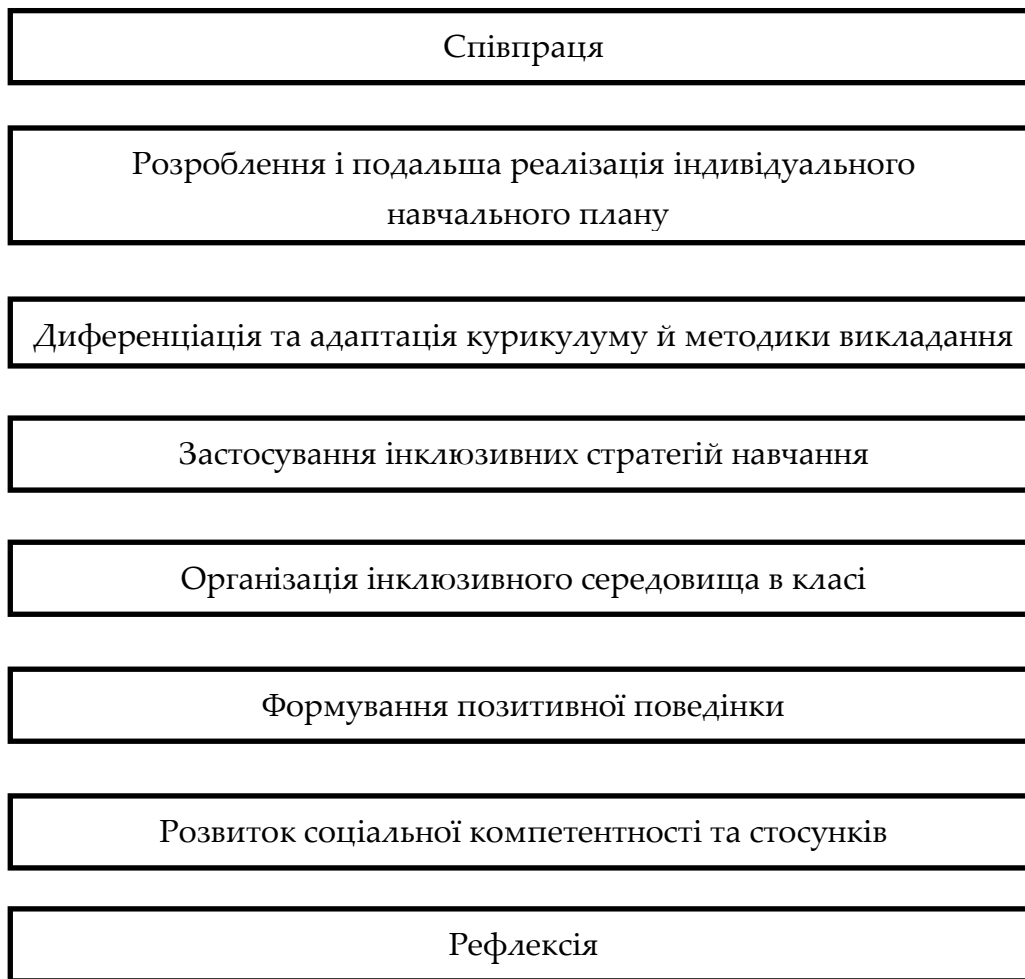
Технології коригування труднощів у навчанні та поведінці дітей. Технології, спрямовані на розвиток соціальних та емоційних компетентностей учнів. Технології педагогічного оцінювання результатів навчання в інклюзивному підході. Індивідуальний та диференційований підходи для надання індивідуальної підтримки учням.

Теоретичні відомості

Сучасні вітчизняні дослідники, розглядаючи педагогічну технологію інклюзивного навчання як складову (процесуальну) освітньої системи загалом, акцентують, що така технологія увиразнює, як навчати результативно різних дітей, у т. ч. й із ООП, в одному класі за допомогою відповідних дидактичних процесів, засобів та організаційних форм.

Ось яку структуру технологій інклюзивного навчання пропонують Т. Лорман, Дж. Деспелер, Д. Харві (рис. 3):

**Рис. 3. Технологія інклюзивного навчання
(адаптовано за Т. Лорманом та ін.)**

Аналізуючи сутнісні характеристики зазначених технологій, доцільно звернути увагу на їх опис в інклюзивному класі:

1. Індикатором інклюзії в класі є усвідомлення необхідності взаємного вкладу (вчителя й дітей) у побудову інклюзивного освітнього простору. Це дає змогу однаково розподілити відповідальність за здійснення інклюзивної практики між усіма суб'єктами освітнього процесу.

2. Необхідно прагнути до поєднання вертикальних і горизонтальних стратегій управління інклюзивним класом. Подібна схема нормалізує існування інклюзивного освітнього співтовариства, що створює сприятливі умови для реалізації його функціонального призначення.

Висококваліфікований педагог завжди планує свою роботу на основі директивних тактик управління й особистісних побажань учнів.

3. Рефлексивне бачення і практичні педагогічні дії вчителі мають поєднувати у повному обсязі. Формування розглянутого педагогічного вміння – це своєрідне підґрунття для реального інклюзивного класу, де кожна дитина відчуває себе прийнятою і може реалізувати власний потенціал. Така ситуація уможливить максимальний комфорт усіх суб'єктів інклюзивного класу в умовах сприятливої емоційної і психосоціальної атмосфери.

4. Будь-якими змінам притаманний конкретний характер. Звідси їх цілеспрямованість, системність і релевантність на фоні повного врахування індивідуальних потреб кожного учня. Цей постулат передбачає орієнтацію на чітку цільову основу різноманітних модифікацій.

5. Зміни слід запроваджувати помірковано і послідовно, уникаючи при організації інклюзивного освітнього середовища недоцільного й надмірного впровадження інновацій, оскільки учні зазвичай не встигають швидко пристосуватися до реалізованих нововведень.

6. Труднощі і проблеми в інклюзивному класі мають розглядатися вчителем як джерело позитивної динаміки інклюзії, а не як непереборні суперечності. Це положення є центральним елементом педагогічної роботи для будь-якого вчителя, котрий працює в інклюзивному класі. Відповідно до означеного принципу, оцінювати будь-яку проблему освітньої інклюзії потрібно з позиції знаходження нетривіального врегулювання скрутної ситуації, фокусуючись водночас на її позитивних аспектах.

7. Цілісний якісний освітній процес здійснюється тільки при взаємодії і співпраці інклюзивної школи та місцевої громадськості.

Розглянута характерна особливість дає змогу сприймати інклюзивну освіту як частину більш широкого загального соціального призначення інклюзії – включення дитини до загальної мережі соціальних контактів.

Принагідно зазначимо, що логічне осмислення управлінських технологій свідчить про адекватне розуміння сутності інклюзивного освітнього процесу, який завжди ґрунтується на гнучкому використанні альтернативних прийомів оцінки учня з ООП, а також на фіксації його індивідуальних досягнень. Суттєвим моментом реалізації контактів між вчителем та учнем є вироблене рефлексивне усвідомлення успішності, позитивне розцінювання зусиль усіх суб'єктів освіти для подолання наявних проблем за активної включеності самої дитини з ООП.

Після узагальненого аналізу означених управлінських технологій інклюзивної освіти вважаємо доцільним доповнити їх ще такими чинниками, як:

- прийняття дитини з ООП як особистості, котра володіє власним арсеналом відповідних знань, умінь і навичок;
- готовність педагога визначати гнучкі тимчасові рамки задля виконання навчальних завдань;
- комплексне розуміння вчителем особливостей учня у школі та за її межами;
- непідробний щирий інтерес педагога до позашкільного життя дитини з ООП.

Розглянуті у наведених переліках освітні технології мають виражену конструктивність, оскільки визначають провідні педагогічні умови для успішного функціонування інклюзивного класу й подальшого розвитку інклюзивних практик.

Створення технологій інклюзивної освіти передбачає актуалізацію дидактичних процесів, засобів і організаційних форм з акцентом на

персоналізацію навчання дітей з особливостями розвитку, які здобувають знання зі своїми однолітками в одному класі. Тому упродовж освітньої інклюзії необхідно уникати:

– таких форм навчання (лекція, розповідь), які спрямовані на тривале пояснення матеріалу вчителем, що спричиняє перетворення учнів на пасивних слухачів;

– зайвих вимог до порядку і тиші на заняттях, наповнених пасивними формами репродуктивної діяльності школярів (переписування з дошки, переписування текстів із підручників, читання підручника тощо);

– подачі нового матеріалу в один прийом, розгляду не тільки найбільш загальних підпунктів теми, а й окремих фактів, деталей;

– оцінювання результатів та якості навчання дітей після стресової ситуації.

З огляду на всі наведені визначення, педагогічними технологіями інклюзивного навчання є ті з них, які сприяють створенню умов для якісної доступної освіти всіх без винятку дітей. Водночас до технологічного арсеналу сучасного педагога необхідно включати й технології інклюзивного навчання, які доцільно впроваджувати до інклюзивної практики на уроці. Сучасні науковці класифікують технології інклюзивного навчання відповідно до завдань організації спільного навчання дітей із різними освітніми потребами:

1. Індивідуалізація освітнього процесу й диференційованого викладання.

2. Корекція навчальних і поведінкових труднощів у дітей.

3. Спрямовання на розвиток соціальних та емоційних компетентностей учнів.

4. Педагогічне оцінювання результатів навчання в інклюзивному підході.

Використання перелічених педагогічних технологій позитивно впливає на реалізацію ідей інклюзивного навчання у практиці вітчизняної школи.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [8], [9], [10], [22], [23], [24], [25], [27].

Тема 8. Зміст роботи інклюзивно-ресурсного центру

Питання, які розглядаються

Організація проведення комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами. Організація психолого-педагогічного супроводу та надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП.

Теоретичні відомості

12. 07. 2017 р. постановою КМУ затверджено «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», яким започатковано службу системної підтримки та супроводу дітей з ООП. У п. 8 Положення визначено завдання інклюзивно-ресурсного центру:

- проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини;
- надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами;
- участь педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти;
- ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в інклюзивно-ресурсному центрі;

- ведення реєстру закладів освіти, а також реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами;
- консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами; організація інформаційно-просвітницької діяльності;
- взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти;
- підготовка звітної інформації про результати діяльності інклюзивно-ресурсного центру [13].

Згідно з означеним документом, *інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ)* – це установи, в які зможуть звернутися батьки дітей для здійснення комплексної оцінки дитини, з’ясування її особливих освітніх потреб та розробки індивідуальної програми розвитку (із зазначенням усіх рекомендацій щодо особливостей навчання) та отримання корекційних та реабілітаційних послуг [7].

Мобільний інклюзивно-ресурсний центр – це автомобільний транспортний засіб спеціального призначення, обладнаний для проведення КО та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з ООП [13].

Протягом 2018 р. в Україні було розпочато створення мережі ІРЦ. Станом на 2021 р. їх налічується 633 (рис. 4). Знайти інклюзивно-ресурсний центр, що працює найближче до місця проживання дитини з ООП, можна за посиланням <http://ircenter.gov.ua/>.

Рис. 4. Мережа ІРЦ в Україні

У складі інклюзивно-ресурсних центрів працює команда психолого-педагогічних фахівців (учитель-логопед, учитель-дефектолог, практичний психолог та ін.).

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини – це процес збору інформації про особливості розвитку учня з метою визначення його ООП, розроблення рекомендацій щодо освітньої програми, особливостей організації психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, відповідно до потенційних можливостей дитини [7].

ІРЦ інформує батьків (законних представників) про дату і час проведення комплексної оцінки. З цією метою потрібно зібрати інформацію про дитину з різних джерел. Особливе значення має фахова оцінка, яку здійснює ІРЦ за такими напрямками:

- Оцінка фізичного розвитку.
- Оцінка мовленнєвого розвитку.

- ❑ Оцінка когнітивного розвитку.
- ❑ Оцінка емоційно-вольового розвитку.
- ❑ Оцінка освітньої діяльності.

Саме комплексна оцінка стає основою для:

- розробки ІПР;
- визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг для дитини;
- здійснення необхідних адаптацій та модифікацій в освітньому процесі.

Отже завдання ІРЦ:

- здійснювати комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
- брати участь в засіданні команд ІПС дитини у закладах освіти;
- надавати консультативну, психологічну допомогу батькам дітей (законним представникам).

Слід відзначити, що в основі діяльності сучасних ІРЦ, на відміну від попередніх лежить соціальна модель інклюзії, тобто в центрі уваги дитина, її можливості, потреби, а не діагноз. Кожен педагог може звернутися до ІРЦ за рекомендаціями щодо організації освітнього процесу для дитини з ООП, як орієнтуватися на сильні сторони дитини, а не проблеми.

Під час проведення оцінки використовують сучасні психодіагностичні методики:

WISC – IV – методика для вимірювання інтелекту у дітей від 6 до 16 років. Перевага методики полягає в тому, що вчитель отримає інформацію щодо пізнавальних здібностей дитини й особливостей її когнітивних функцій; підказки, як створювати для учнів умови для навчання і складати ІПР.

Leiter-3 – єдина методика в Україні, що дає змогу оцінити інтелект і когнітивні здібності дитини, яка має порушення мовлення, слуху, РАС.

Connors-3 – уможлиблює оцінювання наявності розладу дефіциту уваги і гіперактивності та його найбільш поширених супутніх проблем поведінки. Це єдина ліцензована методика в Україні, яка враховує домашню, соціальну і шкільну сферу дитини.

Методика PEP-3 – дає можливість оцінити сукупність нерівномірно представлених сильних і слабких сторін дитини, характерних для РАС та пов'язаних із ним порушень розвитку.

Тест CASD – метод діагностики дітей з аутизмом без урахування вікової категорії, рівня розумового розвитку, або ступеня прояву розладу. Проводиться онлайн, заповнюється 15–20 хв дорослими. Перш за все, це скринінг, швидка діагностика, у ранньому віці 1–16 років виявляє дітей з аутизмом з достовірністю 99,5 % і допомагає педагогам оптимізувати навчальну діяльність дитини.

Повторна оцінка проводиться у разі:

- переходу дитини з садка до школи;
- переходу дитини зі спеціального закладу освіти до іншого закладу;
- рекомендації КПС.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [5], [7], [9], [13], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

3. Методичні рекомендації до вивчення практичних занять

Основним завданням **практичних занять** є підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності в умовах інклюзії, з'ясування поняттєвого апарату, хронологічних рамок та причинно-наслідкових зв'язків інклюзивної освіти. Саме на практичному занятті кожен студент має можливість перевірити глибину засвоєння навчального матеріалу, продемонструвати знання відповідних термінів і положень, поєднати отримані теоретичні відомості із практичною реалізацією конкретних завдань та моделей.

Структура практичних занять із навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта» відображає логіку її засвоєння відповідно до орієнтовного тематичного плану і включає три блоки: *навчальний, інформаційний та*

контрольний. Стисло охарактеризуємо кожен із них. *Навчальний блок* охоплює аналіз відповідних педагогічних ситуацій, їх проєктування на реальні освітні умови, ситуації, завдання для розвитку дидактичних умінь, узагальнені фахові завдання, мінікейси. Вправи цього блоку навчають майбутніх учителів застосовувати набуті теоретичні знання під час реалізації конкретних професійних завдань, представлених у різних формах. Такі завдання виконуються як індивідуально, так і малими групами студентів під час аудиторної та самостійної роботи. Водночас розвиваються сформовані навички ведення дискусії й публічного виступу, комунікативні компетентності, мислення, що, зі свого боку, сприяє особистісному та професійному зростанню майбутнього вчителя. У навчальному блоці представлені: діагностичні методики; експрес-опитувальники; навчальні тести і вправи; педагогічні ситуації, завдання для самостійної роботи студентів; завдання для розвитку у студентів дидактичних умінь; дебати; творчі завдання; ділові ігри; індивідуальні завдання.

Другий, *інформаційний блок* структури практичних занять із курсу «Інклюзивна освіта» охоплює набір матеріалів, які дають студентові змогу орієнтуватись у законодавчих та нормативних актах, основних термінах інклюзивної освіти (витяги з нормативно-правових матеріалів; глосарій, що визначає основні поняття й терміни інклюзивного освітнього простору; список літературних джерел для самоосвіти).

Останній, третій, т. зв. *контрольний блок* пропонує: тематичні завдання; узагальнені професійні завдання; приблизний перелік питань для проведення контрольних заходів; питання для роздумів. Загальний обсяг самостійної роботи студентів з означеної навчальної дисципліни включає аудиторну й позааудиторну самостійну роботу. Аудиторна реалізується у формах дискусій, ситуаційних вправ, електронних

презентацій, ділових ігор, ігрових технологій. Позааудиторна передбачає такі форми, як підготовка до захисту індивідуальних робіт.

Які ж основні навчальні методи найбільш ефективні при опануванні предмету? Це численні технології (проблемного, проєктного, контекстного, тренінгового, навчально-дослідницького, інтерактивного («мозковий штурм», дискусія, прес-конференція, навчальні дебати, «круглий стіл» тощо), ігрового (ділові, рольові, імітаційні ігри)). У сучасну добу бурхливого розвитку найновіших засобів комунікації та передачі інформації традиційне середовище навчання обов'язково має бути доповнене віртуальним, основними перевагами якого є доступ до вузькоспеціалізованих даних й актуального контенту в режимі реального часу. У зв'язку з цим, нами застосовуються методики дистанційного навчання, аудіо- й відеовідтворювальна апаратура й мультимедійні матеріали тощо, створено банк навчальних мультимедійних презентацій.

Навчальна діяльність студентів під час практичних занять здійснюється за темами:

Теоретичні засади інклюзивної освіти

1. Інклюзивна освіта: сутність, завдання, принципи.
2. Основні категорії та поняттєво-термінологічні визначення освітньої інклюзії.
3. Історичні детермінанти розвитку інклюзивної освіти: від сегрегації – до інклюзії.
4. Зарубіжний досвід освітньої інклюзії.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [6], [7], [8], [9], [12], [13], [15], [22].

Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти

1. Міжнародні концептуальні та нормативно-правові документи.
2. Правове підґрунтя вітчизняної інклюзивної освіти.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [11], [12], [13], [14], [15], [16], [17], [18].

Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі

1. Діти з порушеннями зору в інклюзивному середовищі.
2. Діти з порушеннями слуху в інклюзивному середовищі.
3. Діти з порушеннями мовлення в інклюзивному середовищі.
4. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату в інклюзивному середовищі.
5. Діти із затримкою психічного розвитку в інклюзивному середовищі.
6. Діти з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному середовищі.
7. Діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ) в інклюзивному середовищі.
8. Діти з розладами аутистичного спектру (РАС) в інклюзивному середовищі.

Рекомендовані джерела:

[20], [21], [22], [24], [28].

Організаційно-методичні засади інклюзивної освіти у початковій школі

1. Організація освітнього простору з урахуванням особливостей, потреб і можливостей учнів початкової школи.

2. Принципи і стратегії універсального дизайну в сфері освіти і розумного пристосування.

3. Інструменти забезпечення інклюзивного навчання.

4. Компоненти освітнього середовища.

Рекомендовані джерела:

[1], [2], [3], [4], [9], [20], [22], [28], [29].

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

1. Склад учасників та завдання команди психолого-педагогічного супроводу.

2. Основні функції адміністрації закладу освіти у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

3. Основні функції практичного психолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

4. Основні функції соціального педагога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

5. Основні функції вчителя дефектолога у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

6. Основні функції вчителя початкових класів у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

7. Основні функції асистента учителя у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

8. Основні функції батьків у супроводі дитини з особливими освітніми потребами.

Рекомендовані джерела:

[15], [20], [21], [22], [24], [25], [27], [28].

Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами

1. Створення індивідуальної програми розвитку для учнів початкової школи з особливими освітніми потребами.
2. Вимоги до індивідуальної програми розвитку.
3. Алгоритм упровадження ІПР в умовах ЗЗСО.
4. Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма, їх складові.
5. Моніторинг реалізації ІПР.
6. Види адаптацій / модифікацій в освітньому процесі, зумовлені особливими освітніми потребами учнів.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [4], [6], [7], [20], [21], [22], [23], [25], [26].

Технології інклюзивного навчання у початковій школі

1. Технології коригування труднощів у навчанні та поведінці дітей.
2. Технології, спрямовані на розвиток соціальних та емоційних компетентностей учнів.
3. Технології педагогічного оцінювання результатів навчання в інклюзивному підході.
4. Індивідуальний та диференційований підходи для надання індивідуальної підтримки учням.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [8], [9], [10], [22], [23], [24], [25], [27].

Зміст роботи інклюзивно-ресурсного центру

1. Організація проведення комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами.

2. Організація психолого-педагогічного супроводу та надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП.

Рекомендовані джерела:

[2], [3], [5], [7], [9], [13], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22].

4. Методичні рекомендації до самостійної роботи

Самостійна робота студента з дисципліни містить опрацювання теоретичного матеріалу:

1. Визначити зобов'язання держав, які ратифікували Конвенцію ООН про права дитини та Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю.

2. Ознайомитися із Постановою КМУ за № 588 від 09.08.2017 р. «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та опрацювати додаток до Порядку «Індивідуальна програма розвитку».

3. Підготувати презентацію з теми «Педагогічні технології інклюзивного навчання у початковій школі».

4. Ознайомитися із примірним положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ МОН України за № 609 від 08.06.2018 р.

5. Ознайомитись з особливостями функціонування інклюзивно-ресурсних центрів Львівщини.

6. Підготувати доповідь на тему: «Інклюзивна освіта – вимога сучасності».

Окрім самостійної роботи і опрацювання теоретичних матеріалів передбачено захист індивідуальних завдань.

Індивідуальні завдання полягають у підготовці есе з проблем курсу та його захисту на практичних заняттях. Обсяг есе до шести аркушів формату А4. Структура есе має включати вступну частину (актуальність проблеми та мета), основну частину (рекомендований алгоритм представлення матеріалу: теза – її аргументація), висновок. Критеріями оцінювання есе виступають: самостійність, оригінальність, креативність, новизна роботи та усний захист.

Перелік тем для виконання індивідуального завдання

1. Інклюзивна освіта: сутність, завдання та принципи.
2. Історичні детермінанти розвитку інклюзивної освіти: від сегрегації – до інклюзії.
3. Моделі розвитку інклюзії: історико-педагогічний дискурс.
4. Механізми забезпечення інклюзивної освіти у міжнародних документах та законодавстві.
5. Національне законодавство у сфері інклюзивної освіти.
6. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти.
7. Система управління інклюзивною освітою.
8. Деонтологія інклюзивної освіти.
9. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі.
10. Організаційно-методичні засади інклюзивної освіти у початковій школі.
11. Універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища.
12. Інструменти забезпечення інклюзивного навчання.

13. Технологія використання Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків в освіті для визначення особливих освітніх потреб.

14. Соціалізація учня початкових класів з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізації.

15. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

16. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

17. Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма, їх складові.

18. Технології інклюзивного навчання у початковій школі.

19. Завдання інклюзивно-ресурсного центру.

20. Організація проведення комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами.

5. Система та критерії оцінювання результатів навчання

Поточна успішність студентів перевіряється шляхом підготовки індивідуальних завдань, контрольної роботи, співбесіди з лектором. Формою підсумкового контролю є залік.

Критерії оцінювання індивідуального завдання (20 б.)

№	Аспект роботи	Бали (max)
1.	Самостійність	6
2.	Оригінальність, креативність та новизна роботи	6
3.	Захист індивідуального завдання	8

Контрольна робота передбачає виконання 30 тестових завдань (закритої форми із запропонованими відповідями), кожне з яких оцінюється в один бал.

Співбесіда з лектором (30 б.) проводиться у кінці семестру за наперед оголошеним розкладом.

Розподіл 100 балів між видами робіт:

Види робіт	Кількість балів
Індивідуальні завдання	2x20=40
Контрольна робота	30
Співбесіда з лектором	30
Всього балів:	100

Семестрова оцінка визначається як сума балів з усіх видів навчальної роботи.

Оцінка виставляється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

Залік за талоном № 2 і перед комісією проводиться в усній формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Закон України № 1556–VII «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 37–38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів. URL : <http://posibnyk.nus.org.ua/>.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія. Київ : «Саміт-Книга», 2009. 272 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі : початкова ланка. Путівник для педагогів. Київ : Атопол, 2010. 96 с.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016/>.
7. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2021 / 2022 навчальному році : Лист МОН від 30.08.2021 р. № 1/9-436. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20212022-navchalnomu-roci>.
8. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта та інформатика» першого (бакалаврського) РВО за спеціальністю 013 «Початкова освіта» галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. URL : <https://dspu.edu.ua/fakultet-pochatkovoyi-ta-mysteckoyi-osvity-2021-rik/>.

9. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.

10. Пантюк Т.І., Пантюк М.П., Невмержицька О.В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. 324 с.

11. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 23.05.2017 р. № 2053-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.

12. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова КМУ від 09.08.2017 р. № 588. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>.

13. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова КМУ від 12.07.2017 р. № 545. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.

14. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15.09.2021 р. № 957. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.

15. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18>.

16. Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" : Наказ МРЕТСГУкраїни від

23.12.2020 р. №2736-20.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.

17. Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти : Наказ МОН України від 23.04.2018 р. № 414.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua>

18. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

19. Робоча програма навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта» / Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка; спеціальності 013 Початкова освіта.
URL : https://dspu.edu.ua/pedagogical/?page_id=5233.

20. Садова І. І. Основи дефектології та інклюзивної освіти : матеріали для практичних занять і самостійної роботи : навч. посіб. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. 44 с.

21. Садова І. І. Основи дефектології та інклюзивної освіти : підруч. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. 242 с.

22. Садова І.І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України : тенденції розвитку : моногр. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

Допоміжні:

23. Інклюзивна освіта : підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / Т. Лорман, Дж. Демпелер, Д. Харві ; пер. з англ. Київ : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.

24. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

25. Лорман Т. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?». *Дефектологія*. 2010. № 3. С. 3–11.

26. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / Всеукр. фонд «Крок за кроком» ; під заг. ред. Н.З. Софій. Київ : ТОВ «ВД «Плеяди», 2015. 66 с.

27. Удич З.І. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : КІЦ «ПРИНТ-ОФІС», 2015. 378 с.

28. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підруч. Львів : Український католицький університет, 2015. 360 с.

29. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

Навчальне видання

Ірина Садова, Соломія Ілляш, Світлана Гірняк

**Інклюзивна освіта:
методичні рекомендації до практичних занять та
самостійної роботи**

для фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальності 013 Початкова освіта

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Головний редактор
Ірина Невмержицька

Технічний редактор
Кізима Наталія

Здано до набору 25. 02. 2022 р. Підписано до друку 21. 03. 2022 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 3,83. Зам.8.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 42.